

Gaj, Ivan, ljekarnik (Slovačka, 1754 – Krapina, 18. IV. 1826). Otac hrvatskoga preporoditelja → Ljudevita Gaja. Iz Slovačke je preko Šoprona došao 1785. u Varaždin kod sestre Suzane, koja je bila udana za trgovca Lukelyja. Početkom 1786. doselio je u Krapinu, gdje je u zakup uzeo krapinsku podružnicu Ljekarnice varaždinskoga ljekarnika Johanna Haltera, te ju iste godine otkupio za 500 forinti, što je u ono doba bio velik novac. Oženio se Julijanom, kćerkom Friedricha Wilhelma Schmidta, kirurga za kotareve Krapinu i Zlatar. Imali su sedmero djece. Obitelj se udomačila u Krapini, a Gaj je stekao i društveni ugled te sudjelovao u društvenome životu. God. 1811. mađarski prirodoslovac → Paul Kitaibel uputio mu je pismo, u kojem ga moli da mu pošalje nekoliko primjeraka kamenih i koštanih fosilnih nalaza s Hušnjakova brda u Krapini. Nije poznato je li Gaj dostavio Kitaibelu navedene nalaze, no neupitno je da je krapinsko nalazište bilo poznato i 100 godina prije znanstvene verifikacije. U doba napoleonskih ratova u Krapini je, uz bavljenje ljekarništvom, organizirao improviziranu bolnicu za izbjeglice i bolesnike.

B. BREZINŠČAK BAGOLA

Gaj, Ljudevit, vođa hrvatskoga narodnog preporoda i pisac (Krapina, 8. VII. 1809 – Zagreb, 20. IV. 1872). Gimnaziju je pohađao u rodnoj Krapini, potom u Varaždinu i Karlovcu. God. 1826. upisao je studij filozofije u Beču koji je nastavio u Grazu, a 1829. upisao je pravo u Pešti. Početkom 1832. vratio se u Zagreb, gdje je radio u pravnoj struci. Filozofiju je doktorirao 1834. u Leipzigu. Dobivši

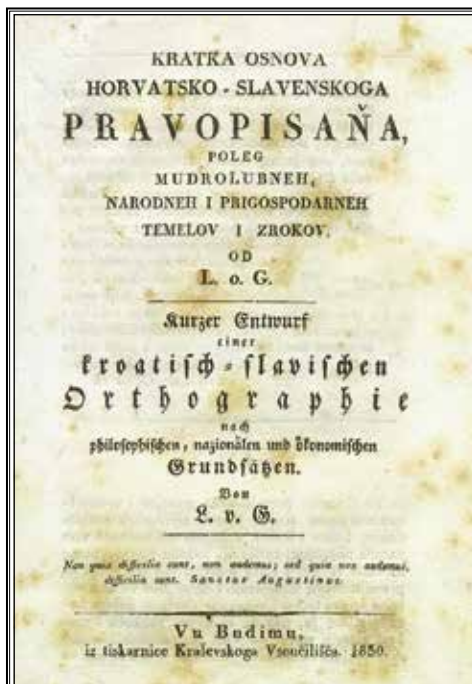
1834. odobrenje, 1835. počeo je izdavati *Novine hrvatske* s književnim prilogom *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska* i otada se potpuno posvetio narodnomu preporodu. Na oblikovanje Gajeve hrvatske nacionalne i slavenske ideologije, koju je s vremenom mijenjao i dograđivao, uvelike su utjecali teorija o ilirskome podrijetlu južnih Slavena, legenda o braći Čehu, Lehu i Mehu koja je stvarala sliku slavenskoga jedinstva, srednjoeuropska nacionalna koncepcija po kojoj je jezik glavno obilježje nacionalnoga identiteta, poznanstvo sa slovačkim pastorom Jánom Kollárom, ideologom slavenske kulturne povezanosti, hrvatska kulturna baština i politička povijest kao potvrda etničke, političke i jezične individualnosti. Gaj je poznavao Kollárovu klasifikaciju četiriju slavenskih jezika (ruski, poljski, češki i »ilirski«), kao i Kopitarovo i Šafaříkovo negiranje hrvatskoga jezika. Zato mu se zarana rodila ideja o hrvatskoj slovopisnoj i književnojezičnoj reformi, koja je postala središnjom u njegovoj sveukupnoj djelatnosti. Isprva je smatrao da kajkavsko narječje najbolje čuva obilježja starijega stanja hrvatskoga jezika, no poslije je temelje jedinstvenoga književnog jezika vidio u povezivanju kajkavštine, čakavštine i štokavštine s dubrovačkom književnom baštinom kao uzorom. God. 1832. okupio je u Zagrebu skupinu mladih ljudi (Ivan Mažuranić, I. Kukuljević Sakcinski, Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Stanko Vraz, Dimitrija Demeter i dr.), kojoj se od starijih pridružio grof Jan-ko Drašković, te s njima počeo planirati kulturno, znanstveno, prosvjetno i gospodarsko uzdizanje Hrvatske, po uzoru na razvijenije europske zemlje. Pod ilirskim imenom u širem smislu zauzimali su se

IVAN **Gaj**

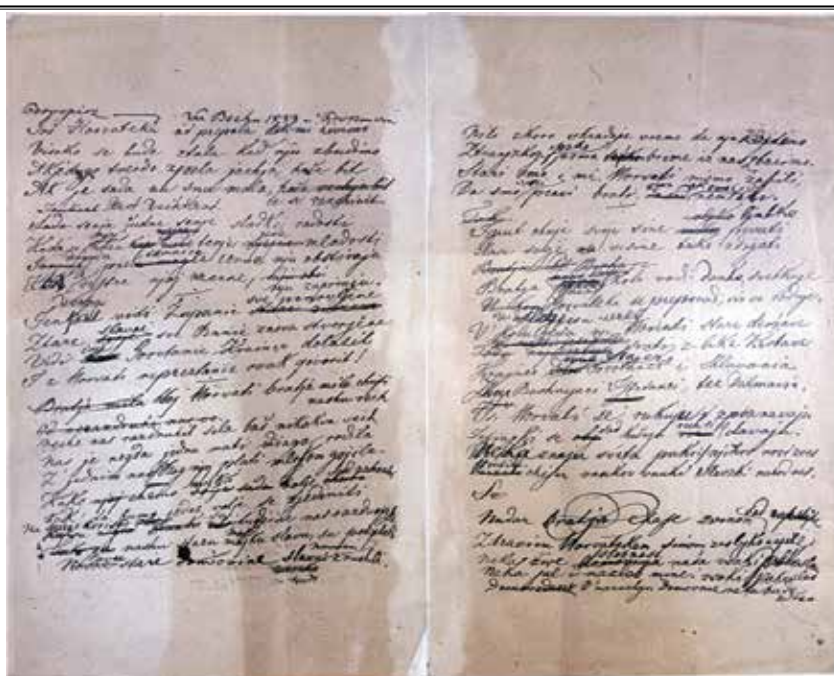

LJDEVIT **Gaj**; HDA

KRATKA OSNOVA HORVATSKO-SLAVENSKOGA
PRAVOPISANJA, BUDIM 1830.

JOŠ HORVATSKA NI PROPALA, RUKOPIS

za kulturno povezivanje južnih Slavena, a u užem smislu za ujedinjenje hrvatskih zemalja. Za širenje pokreta Gaju su služile ponajprije *Danica* i njegova tiskara, osnovana 1838. Svoj program najjasnije je izložio u proglasima uoči svakoga godišta *Danice*. Počeo je objavljivati i kajkavske (*Novine*) i štokavske priloge (*Danica*), postupno je već u prvome godištu prelazio na štokavski književni jezik i na novi slovopis, a od 1836, s promjenom imena u *Ilirske narodne novine* i *Danica ilirska*, svojoj je ideologiji dao južnoslavenski značaj, ali je istodobno isticao etničku samostalnost Hrvata i teritorijalnu cjelokupnost Trojednice na osnovi povijesnih municipalnih prava. Kao vođa narodnoga preporoda bio je poznat širom Hrvatske, ali i u slavenskim zemljama Habsburške Monarhije. Zbog troškova tiskare, političkoga djelovanja i mnogobrojnih putovanja, bio je u dugovima pa se s vremenom okrenuo tajnoj politici tražeći sredstva za svoj rad. God. 1838. počeo je održavati tajne veze s Rusijom, nastojeći da ona ojača svoju ulogu na Balkanu. Vrhunac političkoga djelovanja doživio je s uspjehom Ilirske narodne stranke u županijskim skupštinama u Varaždinu 1841. te u Zagrebu 1842. U krilatici »Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu Hrvatsku i narodnost ilirsku!«, iznesenoj u povodu skupštinskoga zasjedanja u Varaždinu, Gaj je sazeo program narodnoga preporoda: hrvatska samostalnost u okviru zemalja krune sv. Stjepana i pripadnost južnoslavenskome etničkom i kulturnom prostoru. Nakon zabrane ilirskoga imena 1843. izgubio je vodeću ulogu u preporodnome pokretu. Uspostavio je veze s poljskom emigracijom, koja je djelovala protiv Austrije i Rusije, videći Srbiju kao središte buduće južnoslavenske države. Promijenio je i svoja politička stajališta pa je sada zagovarao jaču ulogu Austrije u Srbiji i potiskivanje ruskoga utjecaja. Znatnu ulogu u političkome životu ponovno je imao u revolucionarnoj 1848, kada je vodio Narodnu skupštinu Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koja je prihvatila Zahtijevanja naroda. Suradivao je s banom J. Jelačićem, ali nakon afere u kojoj ga je bivši srpski knez Miloš Obrenović optužio da je od njega iznudio novac i preuzeo ga u banovo ime, Gajeva se politička karijera naglo ugasila, iako mu krivnja nikada nije dokazana. Suradnici su ga već otprilje napuštali, a ilirski se pokret više nije mogao oživjeti ni nakon dopuštenja upotrebe ilirskoga imena 1845. Budući da je podupirao centralističku politiku Beča, ali i hrvatsku teritorijalnu sveukupnost (*Misli o nagodbi Hrvatske i Slavonije s vladom – Gedanken zum Ausgleich Croatiens und Slavoniens mit der Regierung*, 1864),

doživio je Austro-ugarsku nagodbu 1867. kao poraz svojih političkih ideja. U povijesti će ostati trajno zabilježena njegova uloga vođe narodnoga preporoda, kojim je započelo stvaranje moderne Hrvatske.

Na književnome polju Gaj nije ostavio dubljega traga, a književnost je doživljavao kao sredstvo za postizanje političkih ciljeva. Pjesme je najprije pisao na njemačkome jeziku (*Poetische Versuche*, u rukopisu), a kajkavskim se pjesmama javio u zagrebačkoj *Lumi* 1826. Usto, skupljao je poslovice, pripovijetke i narodne pjesme pisane kajkavštinom. Kajkavske stihove *Slavoglasje iz Zagorja* (1832, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 1933, 12) pisao je u duhu pseudoromantičarskoga pjesništva. Najveću popularnost doživjela je pjesma *Horvatom sloga i zjedinjenje* (*Danica*, 1935, 5), poznata posebice po početnome stihu »Još Horvatska nij' propala«. Uglazbio ju je Ferdo Livadić i njome je u hrvatsku književnost, kao primjer hrvatske domoljubne pjesme, uvedena budnica kao novi pjesnički žanr. Te godine objavio je i dvije knjižice s domoljubnim stihovima: *Glogovkinje hrvatske* i *Kosenke ilirske*. Povijesno djelo *Dogodovština Ilirije velike* ostalo je nedovršeno i neobjavljeno.

Knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* objavio je u svojoj 21. godini, a nastala je pod utjecajem Slovaka Kollára, od kojega je prihvatio ideje o slavenskoj uzajamnosti. Po uzoru na češki slovopis, u *Kratkoj osnovi* predložio je da se za potrebe hrvatskoga jezika (tada narječja), uz pomoć dijakritičkih znakova uredi latinična grafija po načelu jedan glas – jedno slovo. Kao dijakritički znakovi upotrebljavale bi se tilde (za glasove č, ž, š i nj), a za glasove lj i dž kvačica. Taj Gajev prijedlog prošao je nezapaženo, pa ga je izmijenjenoga objavio u prvome godištu *Danice*, u članku *Pravopis*, u kojem je zapravo ishodište današnje hrvatske latinice. Gaj je, nadahnut i zamislama Pavla Rittera Vitezovića, za slova kojima će se bilježiti palatalni suglasnici predložio jednoslove s dijakritičkim znakom (č, ć, š i ž te ě) i četiri dvoslova: *dj* (za đ), *gj* (za dž), *lj* i *nj*. Iz češke latinice zadržao je slova č, ž i š, iz poljske je preuzeo slovo ě, a dvoslove *lj*, *nj*, *dj* i *gj* uglavnom iz domaće, osobito slavonske, tradicije. S vremenom je Gajev prijedlog, nazvan *gajica*, ponešto revidiran. Umjesto kose crtice na slovu *j*, na dvoslovima se počela upotrebljavati točka, dvoslov *gj* zamenjen je dvoslovom *dž*, a umjesto dvoslova *dj*, na prijedlog Đure Daničića, počeo se upotrebljavati jednoslov *đ* (uveden 1892. u *Hrvatskome pravopisu* I. Broza). Gajevu reformu prihvatili su 1838.

SPOMENIK LJ. GAJU, IVAN RENDIĆ,
1891, TRG LJUDEVITA GAJA, KRAPINA, 1940.

putovi Gajeve grafijske reforme, Filologija, 13(1985). • E. Murray Despalatović, Ljudevit Gaj i ilirski pokret, Zagreb 2016.
R.

Gajdek, Toma, pučki prosvjetitelj, mecena i pjesnik (Zagreb, 20. XII. 1809 – Zagreb, 13. I. 1886). Gimnaziju i studij bogoslovije završio u Zagrebu, gdje je 1832. bio zaređen za svećenika. Potom je službovao kao kapelan u Zagorskim Selima (1832–44) te kao župnik u Velikoj Erpenji (do 1856) i Mariji Gorici (do 1862), zauzimajući se za narodno prosvjećivanje. U Zagorskim Selima i Velikoj Erpenji (1845) otvorio je pučke škole te bio učitelj i vjeroučitelj. Za svoj pučkoprosvjetni rad dobio je više priznanja, 1841. i od cara Ferdinanda V. Habsburgovca. God. 1858. imenovan je nadzornikom škola u tuhljskome kotaru, 1862. kanonikom zagrebačkim, a 1863–70. bio je i ravnatelj Nadbiskupskoga bogoslovnog sjemeništa. Za njegova ravnateljstva ojačao je rad Sбора duhovne mladeži zagrebačke i pjevačkoga društva »Vienac«. Od 1872. bio je arhida-kon kalnički, od 1874. prepošt bijenički, 1879. papa Leon XIII. imenovao ga je papinskim kućnim prelatom, a 1884. postao je katedralni arhida-kon. Od 1830-ih istaknuti je djelatnik u krugu hrvatskih preporoditelja, zaslužan za razvitak hrvatske pučke prosvjete i književnosti. U domoljubnome duhu, no bez dubljega pjesničkog nadahnuća, sastavio je nekoliko prigodnih pjesama te ih potpisao *Ilir iz Zagreba* i *Ilir iz Horvatske*. U *Liber memorabilium parochiae S. Catharinae Virginis et Martiris in Szella* zapisane su dvije prigodne kajkavske pjesme koje je ispjevao 1836. u slavu biskupa Alagovića. Članke o gospodarskome i prosvjetnome uzdizanju hrvatskoga sela te govore objavljivao je u časopisima: *Katolički list*, *List Društva gospodarskoga hrvatskoslavonskoga*, *Naša sloga*, *Obzor*, *Branislav*. Po preporuci kardinala Jurja Haulika bio je do 1885. prvi predsjednik Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima, stekavši pritom znatne zasluge. Prigodom 50. obljetnice misništva 1882. njegovi štovatelji osnovali su zakladu pod njegovim imenom, a 1885. darovao je i sam veću svotu za nagrade pučkim piscima. Bio je skrbnik književnika A. Kovačića za njegova školovanja u Zagrebu.

TOMA GAJDEK; HDA

LIT.: V. Humski i E. Palanović, Toma Gajdek, Hrvatski biografski leksikon, 4, Zagreb 1998. • S. Laljak, Dobrotvor Toma Gajdek, Zaprešićki godišnjak, 4 (1994).

M. IVANJEK

Gajšak, Marijan, svećenik i kipar (Dol Klanječki, 18. VIII. 1944 – Zagreb, 6. II. 1993). Nakon pučke škole u Klanjcu, otišao je 1959. u Zagreb, gdje je pohađao Interdijecezansku gimnaziju. God. 1961. stupio je u novicijat Družbe Isusove. Na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove završio je 1973. studij filozofije i teolo-

CONSUMMATUM EST, RASPELO, 2014, KLANJEC

MARIJAN GAJŠAK

Slovenici, usvojivši sva slova koja su odgovarala njihovu fonološkom sustavu.

Gaj ima važnu ulogu u hrvatskoj jezičnoj i kulturnoj povijesti: u standardnome jeziku ujedinio je narječja hrvatskoga jezika. U korist jekavske novoštokavštine, koja je postala temeljem za hrvatski standardni jezik, pridonio je ukidanju kajkavsko-štokavskoga dvojstva. Ne suprotstavljajući se ondašnjim slavističkim mišljenjima, nastojao je ostvariti ilirsku ideju s općehrvatskim oblikom standardnoga jezika, u kojem je prevladavala štokavština, ali je novim slovoписom nastojao ujediniti i kajkavce i čakavce i štokavce. Za budući standardni jezik predvidio je jezične varijetete cijele »Ilirije« (jezici ili narječja od Slovenije do Bugarske), ali ilirski gramatičari, ponajprije Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, svojim su gramatičkim priručnicima normirali hrvatski jezik na novoštokavskoj jekavskoj osnovici, s otvorenosću prema cjelokupnoj tradiciji hrvatske pisane baštine.

Rodnoj Krapini posvećeno je prvo Gajevo djelo *Die Schlösser bei Krapina*, koje je objavio kao gimnazijalac 1826. u Karlovcu. Priredio ga je na temelju rukopisa prve pisane krapinske povijesti franjevca V. Sklenskoga (*Brevis descriptio antiquissimae et famosi loci Krapinae*, 1779). Kada je postao vođom narodnoga preporoda, živio je u Zagrebu, no Krapina, kao i Zagorje u cjelini, upravo je po Gaju prigrllila preporodne ideje. Zagorski dvorci, kurije i župni dvorovi (Marija Bistrica) bili su sastajališta preporodnih pristaša. Stoga je razumljivo što je Krapina još u XIX. st. prihvatila Gaja kao najistaknutijega Krapinca te mu u središtu grada 1891. dala podignuti spomenik, rad Ivana Rendića. Gajevim imenom naziva se i središnji gradski trg na kojem se spomenik nalazi. Trg objedinjuje glavne gradske ulice, od kojih jedna i sama nosi Gajevo ime. Tu se još nalaze kuća obitelji Gaj i rodna Ljudevitova kuća, u kojoj je 1966. uređen → Muzej Ljudevita Gaja. Gajevim imenom nazvana je i jedna od dviju krapinskih osnovnih škola (od 1965), a dugo vremena njegovo je ime nosila i krapinska tiskara. Neslužbeno se Gajevim domom nazivala i zgrada krapinskoga Doma kulture, nekadašnjega Sokolskog doma (koju danas koristi tvornica Kotka), izgrađenoga 1934. Povodom 200. obljetnice Gajevega rođenja u Krapini je 2009. održan znanstveni skup i u gradskoj galeriji postavljena izložba *Gaj i njegovo doba*. U ostalim zagorskim mjestima Gajevo ime nose osnovne škole u Mihovljanu i Zaprešiću te KUD i nogometni klub iz Mača.

LIT.: Radovi Instituta za hrvatsku povijest (tematski broj), 3(1973). • J. Horvat, Ljudevit Gaj: njegov život, njegovo doba, Zagreb 1975. • J. Vončina, Temelji i